

Моргулець О.Б.,

к.е.н., доцент,

докторант кафедри менеджменту сфери послуг,

Київський національний університет технологій та дизайну

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ СФЕРИ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

Анотація. У статті відображено результати аналізу динаміки фінансово-господарської діяльності підприємств сфери послуг за 2010–2014 роки. Досліджено основні проблеми та тенденції розвитку сервісних підприємств в умовах сьогодення. Виокремлено етапи життєвого циклу сервісних підприємств в аналізованому періоді. Представлені результати дослідження покращують розуміння ролі сфери послуг в економіці країни, її стану і перспектив розвитку та створюють підґрунтя для розвитку методичних засад сервіс-менеджменту.

Ключові слова: сфера послуг, сервісні підприємства, фінансово-господарська діяльність, динаміка розвитку.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть спостерігається зростання ролі сфери послуг у світовій економіці. Розширюється спектр пропонованих послуг, зростає число зайнятих у цій сфері. У розвинутих країнах сфера послуг за значущістю посідає головне місце в національній економіці, про що свідчить динаміка середньорічних темпів приросту валового внутрішнього продукту в невиробничій сфері, постійне збільшення обсягів експортно-імпортних операцій у цій сфері. Така динаміка розвитку сфери послуг цілком відповідає тенденціям глобалізації світової економічної системи і становлення інформаційного суспільства.

Аналіз останніх досліджень. На сьогоднішній день існує значна кількість досліджень та публікацій з проблем та перспектив розвитку сфери послуг різних науковців. З них як основні можна виділити праці зарубіжних авторів: Л. Беррі, К. Лавлока, К. Гренрооса, Р. Нормана, К. Хаксевера, Б. Рендера, Р. Рассела; російських: В. Гордіна і М. Сушинської; Т. Бурменка; Л. Демидової, В. Карнаухової, Т. Краповської та інших. Праці цих науковців направлені на розробку ефективної системи управління сервісною економікою та розвиток сервіс-менеджменту обслуговуючих підприємств. Щодо вітчизняних науковців, дослідження яких присвячені вирішенню проблем сфери послуг України, то їх досить обмежена кількість, серед яких можна відзначити праці В. Апопії; О. Ареф'євої, О. Пашука; О. Решетняк; В. Куценка і Г. Трілленбурга, Я. Остафійчука, Л. Янковської, М. Мальської, Т. Луцької, А. Голобородька, Р. Заблоцької. Разом з тим, зважаючи на вагомий внесок цих вчених та різноманітність їхніх наукових інтересів щодо сфери послуг, динамічність розвитку даного сектора економіки вимагає від науковців періодичного перегляду результатів існуючих досліджень з метою виявлення нових тенденцій і перспектив.

Метою статті є оцінка фінансово-економічного стану сервісних підприємств та виявлення основних проблем розвитку сфери послуг на основі результатів аналізу статистичної інформації; формулювання висновків та рекомендацій щодо напрямів подальших наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу. За класифікатором видів економічної діяльності (КВЕД-2010) [1], групування видів діяльно-

сті здійснюється за 21 секцією (від А до U), з яких перші три належать до добувної і обробної промисловості, а решта 18 можна віднести до сфери послуг. Проте постачання електроенергії, природного газу, пару і кондиціонованого повітря (секція D); водопостачання; системи каналізації, усунення відходів і заходи щодо відновлення навколишнього середовища (секція E) та будівництво (секція F) при аналізі діяльності підприємств сфери послуг, як правило, не враховується. Ці види діяльності знаходяться на стику добувної та обробної промисловості та сфери обслуговування з переважуючою часткою перших. Також до сфери послуг не віднесено діяльність домогосподарств в якості роботодавців для обслуговуючого персоналу (такого як гувернантки, кухарі, офіціанти, садівники, шофери, доглядальниці, домашні вчителі, секретарі тощо) та їхню діяльність щодо виробництва товарів і послуг для власного користування (секція T) та діяльність екстериторіальних організацій і органів (секція U), що включає діяльність міжнародних організацій, таких як Організація Об'єднаних Націй, Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Всесвітня торговельна організація, Організація економічного співробітництва та розвитку, Європейське співтовариство, Європейська асоціація вільної торгівлі тощо

Таким чином, до сфери послуг з впевненістю можна віднести 13 секції від G до S: оптова і роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність; тимчасове розміщення й організація харчування; інформація і телекомунікації; фінансова і страхова діяльність; операції з нерухомим майном; професійна, наукова та технічна діяльність; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування; державне управління і оборона, обов'язкове соціальне страхування; освіта; діяльність у сфері охорони здоров'я і соціальних послуг; мистецтво, спорт, сфера розваг і відпочинку; інші види діяльності у сфері послуг.

За даними Державної служби статистики України [2], у 2014 р. на вітчизняному ринку послуг функціонувало 222160 підприємств, які займають частку в 65% у структурі усіх вітчизняних підприємств (рис. 1). Зауважимо, що 96,5% цих підприємств є малими. До 2014 р. динаміка кількості сервісних підприємств мала тенденції до збільшення, але з розв'я-

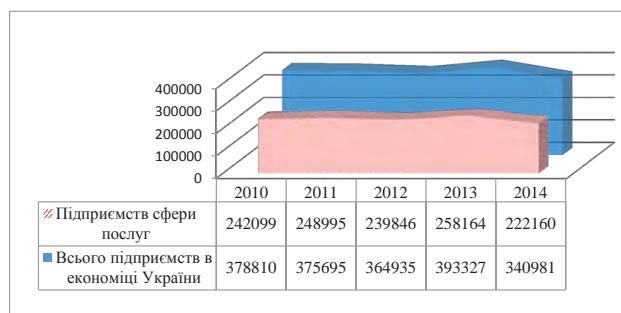

Рис. 1. Динаміка кількості підприємств сфери послуг

занням фінансово-економічної кризи в країні кількість сервісних підприємств знизилася у 2014 р. порівняно з 2013 р. на 36 тис., або 14%.

Динаміка кількості сервісних підприємств за 2010–2014 рр. за групами послуг згідно з КВЕД-2010 є неоднозначною. Збільшення кількості відбулося серед підприємств, що здійснюють операції з нерухомості (9,5%); транспортних, складського господарства, пошти та кур'єрських служб (9,3%). Зменшення спостерігається за більшістю груп послуг, найбільші втрати у кількості понесли фінансові та страхові установи (-22,5%) та підприємства тимчасового розміщення й організації харчування (-18,7%); заклади освіти (-15%), інші групи послуг втратили від 5 до 15% своїх підприємств.

Структура сервісних підприємств у 2014 р. розподілилася таким чином: найбільшу частку займають підприємства оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів (42,36%); операції з нерухомим майном (13,61%); професійна, наукова та технічна діяльність (13,56%), інші групи сервісних підприємств розподілилися частками менше 7%, найменшу з яких займають заклади освіти (0,94%) та підприємства, що надають послуги щодо мистецтва, спорту, розваг та відпочинку (0,88%).

Динаміка у структурі сервісних підприємств за останні п'ять років майже не змінилася, незначне збільшення частки мають підприємства, що здійснюють операції з нерухомим майном (+2,2 в.п.) та підприємства транспортного, складського господарства, пошти та кур'єрської служби (+1,07 в.п.), їм поступилися місцем у структурі здебільшого торговельні підприємства (-3,1 в.п.). Інші зміни у структурі відбулися у межах до 1%.

Якщо говорити про зайнятість, то у 2014 р. у сфері послуг працювало 2901,6 тис. осіб, або 47% від зайнятих в економіці України трудових ресурсів. Протягом п'яти років кількість зайнятих у сфері послуг знизилася на 20%. Зауважимо, що починаючи з 2010 р. кількість зайнятих у сфері послуг поступово знижувалася, що відповідає загальній тенденції на ринку праці, адже в цілому за останні п'ять років кількість зайнятого населення в економіці країни знизилася на 22,3%, і наразі негативна тенденція продовжує зберігатися. Політична та фінансова кризи в Україні вплинули на діяльність не тільки сервісних підприємств, а й усієї економіки країни. Значна кількість підприємств вимушена призупиняти свою діяльність.

Щодо структури зайнятості у розрізі видів послуг, то найбільша частка зайнята в торгівлі та ремонті автотранспортних засобів (35%); транспорті та складському господарстві, пошті та кур'єрських службах (27%). Проте у таких вкрай важливих галузях як освіта та охорона здоров'я зайнято найменше трудових ресурсів – 3%.

Аналізуючи обсяги реалізованих послуг у ринкових цінах у динаміці, протягом 2010–2014 рр. спостерігаємо їхнє зростання на 10%. У структурі обсягу реалізованих послуг найбільшу частку займає оптова та роздрібна торгівля і ремонт автотранспортних засобів (72,28%).

Проте, якщо провести кореляцію з курсом гривні за зазначений період, матимемо зовсім іншу тенденцію. Так, оцінюючи обсяги реалізованих послуг у доларах США за його середньою ринковою ціною за роки звітного періоду, маємо зниження в обсягу реалізованих послуг на 26,7%. Отже, в цілому ситуація в економічній діяльності сервісних підприємств суттєво погіршилася (рис. 2).

Обсяг реалізованих послуг за групами КВЕД-2010 в доларах США протягом аналітичного періоду мав суттєве зростання

за такими видами діяльності, як мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (майже у 4 рази) та професійна, наукова та технічна діяльність (майже у 2 рази). За іншими видами діяльності прослідковується спад обсягу, найбільший спостерігається в фінансовій та страховій діяльності (-86%); освіті (-31%); торгівлі (-24%) та охороні здоров'я (-23,4%).

У загальній структурі реалізованої продукції у 2014 р. послуги зайняли 54,58%, що на 5,14 в.п. менше ніж у 2010 р. (рис. 3). Порівняно із часткою сервісних підприємств у структурі економіки України обсяг реалізованих послуг займає меншу частку, що пояснюється великою кількістю підприємств, серед яких переважають малі з відповідним невеликим обсягом виробництва послуг. Натомість, хоча промислових підприємств менше, вони є переважно великими і мають значно більший обсяг виробництва.

Фінансові результати підприємств сфери обслуговування за період 2010–2014 рр. підтверджують скрутне фінансово-економічне становище цих підприємств (рис. 4). До 2014 р. фінансові

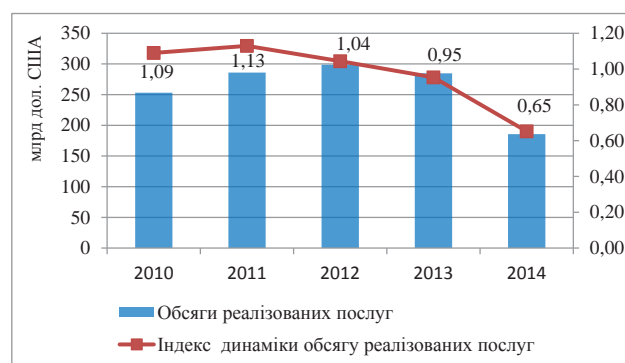

Рис. 2. Динаміка обсягів реалізації послуг у доларах США

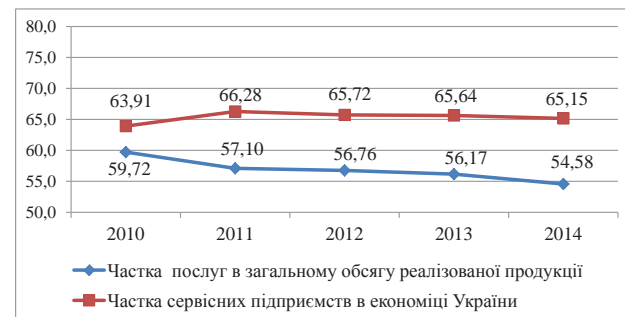

Рис. 3. Динаміка частки послуг у загальному обсязі реалізованої продукції порівняно із часткою підприємств сфери послуг в економіці України

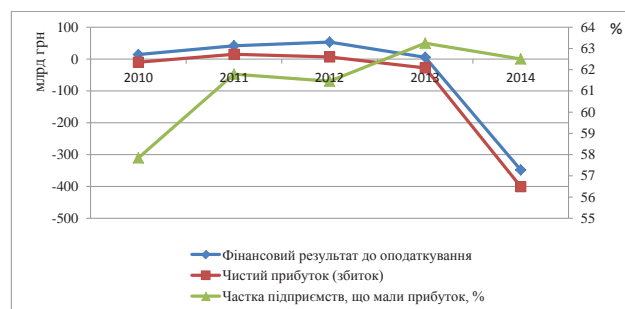

Рис. 4. Динаміка фінансового результату і чистого прибутку підприємств сфери послуг порівняно із часткою сервісних підприємств, що мали прибуток

результати сервісних підприємств мали низькі, але позитивні і стабільні показники. За фінансовими результатами діяльності до оподаткування сервісні підприємства мали збитки на суму більш ніж 348 млрд грн. Після оподаткування збитки зросли до 400,5 млрд грн.

Частка сервісних підприємств, що отримали прибуток у 2014 р., склала 62,5%. За аналітичний період ця частка суттєво не змінилася, протягом п'яти років вона коливалася у межах від 57,8 до 63,3%. Найбільша частка прибуткових – серед підприємств, що надають освітні послуги (67%); торговельні, складські і кур'єрські (66,6%); інформаційні та телекомунікаційні (65%). Найменше прибуткових, а отже найбільша частка збиткових підприємств серед тих, що надають послуги щодо мистецтва, спорту, розваг та відпочинку (55,6%) та операцій з

нерухомим майном (56,3%). Інші групи мають частку прибуткових підприємств вищу 60%.

Найбільших збитків зазнали підприємства, що надають послуги у галузях торгівлі (134,4 млрд грн), операцій з нерухомим майном (99,4 млрд грн), професійної, наукової і технічної діяльності (99,4 млрд грн). Винятком є освітні заклади (не враховуючи бюджетні установи), які у 2014 р. в умовах загальнодержавної фінансової кризи отримали позитивні фінансові результати і рентабельність операційної діяльності 5,4 (рис. 5).

Отже, можна констатувати, що діяльність підприємств сфери послуг є збитковою. Найнижчий показник рентабельності операційної діяльності мають підприємства, що здійснюють операції з нерухомого майна (-42,7%); професійну, наукову та технічну діяльність (-28,5%); тимчасове розміщення й організацію харчування (-26,6%); фінансову та страхову діяльність (-15,3%). Близька до самоокупності діяльність підприємств, що надають послуги щодо інформації та комунікацій (-1,7%).

Наявність великої кількості збиткових підприємств у всіх галузях сфери послуг унеможливує її розвиток. Відсутність прибутків на сервісних підприємствах сповільнює оновлення засобів праці, впровадження новітніх сервісних технологій та інших досягнень НТП та загалом гальмує розвиток підприємств в цілому.

Зовнішній ринок країни є одним із джерел фактичних і потенційних доходів підприємств, у тому числі і сфери послуг. Експортно-імпортна діяльність сервісних підприємств є головною складовою зовнішньоекономічних зв'язків України в цілому. Динаміка експорту-імпорту послуг за 2010–2014 рр. відображена на рисунку 6.

Протягом 2010–2014 рр. експорт послуг переважав над імпортом на 80%, тобто існувало позитивне сальдо торгівлі, яке у 2014 р. становило 11,52 млн дол. проти 6,37 млн дол. імпорту послуг. Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі послугами вказує на те, що послуги, які надають підприємства, є конкурентоспроможними і мають попит за кордоном.

Позитивна, хоча і не стабільна, динаміка нарощування обсягів експорту послуг зберігалася до 2013 р. і з початком фінансової кризи в країні у 2014 р. стрімко пішла донизу. За 2014 р. експорт послуг скоротився на 22%, а імпорт лише на 16% (рис. 7).

Варто зауважити, що класифікація зовнішньоекономічних послуг (КЗЕП) [3] має відмінні групи, ніж КВЕД-2010 та Державний класифікатор продукції та послуг ДК 016-2010, що викликано потребою ідентифікації і спрощення торговельних операцій на зовнішньому ринку.

За структурою експортованих послуг, відповідно до КЗЕП, найбільшу частку посідають транспортні послуги (53%), зокрема повітряного і залізничного транспорту та трубопровідного; послуги у сфері телекомунікацій, комп'ютерні та інформаційні послуги (15%); послуги з переробки матеріальних ресурсів (11,6%) та ділові послуги (10,8%). Найменшу частку в структурі експорту займають державні та урядові послуги (0,04%). Структура імпорту розподілилася таким чином: найбільшу потребу Україна має у транспортних послугах інших країн (21,6%); ділових послугах (15,6%); послугах, пов'язаних з фінансовою діяльністю (12,6%), та з подорожами (10,7%). Найменшу частку в структурі імпорту займають послуги з переробки матеріальних ресурсів (0,8%) та послуги приватним особам, культурні і рекреаційні послуги (0,2%).

Варто зазначити, що, незважаючи на значне перебільшення експорту над імпортом послуг, існує низка послуг, які країна

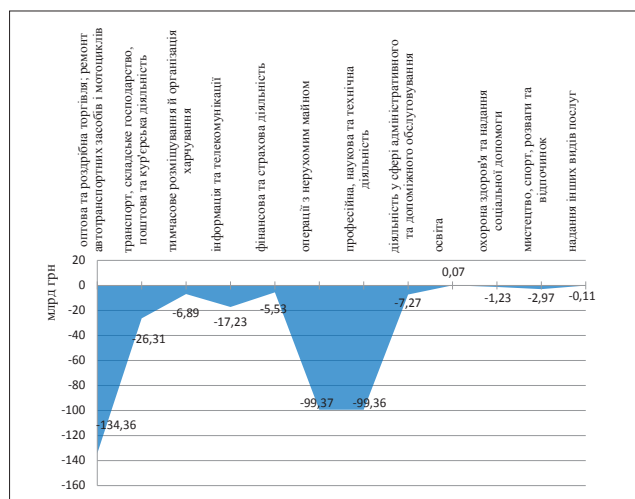

Рис. 5. Чистий прибуток (збиток) підприємств сфери послуг за видами економічної діяльності у 2014 р.

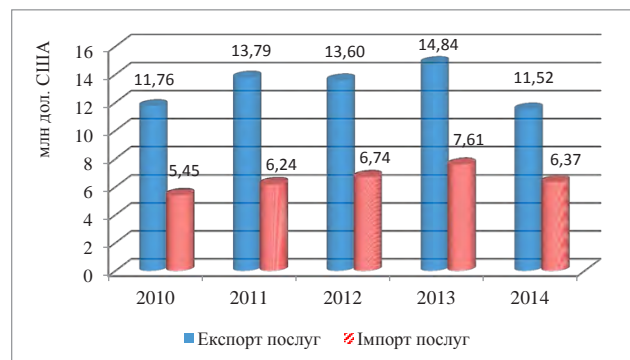

Рис. 6. Динаміка експорту-імпорту послуг за 2010–2014 рр.

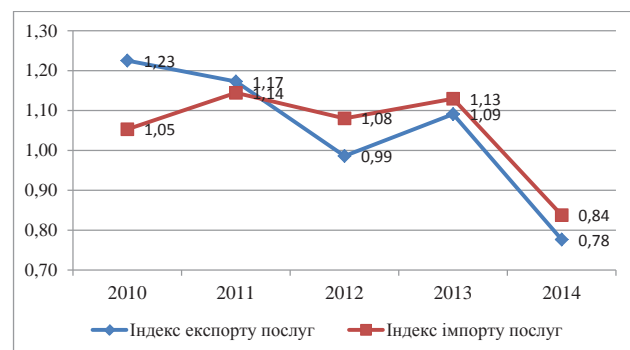

Рис. 7. Індекси динаміки експорту-імпорту послуг

імпортує більше ніж експортує, а отже, має на ці послуги підвищений попит – це послуги, пов'язані з подорожами, страхуванням, фінансовою діяльністю та використанням інтелектуальної власності, сільським господарством та видобутком, обробкою та усуненням забруднення навколишнього середовища.

Основну частку послуг вітчизняні сервісні підприємства експортують до країн СНД – 40,8%, лівова частка якої припадає на Російську Федерацію, до країн ЄС – 33,5%, з них найбільше – до Швейцарії (20,7%), Великої Британії (15,8%) та Німеччини (14%); а також до країн Азії – 21,3% та Америки – 7,7%.

Аналізуючи структуру країн імпорту, можна зазначити, що у 2014 р. найбільше було придбано іноземних послуг з країн ЄС – 46,7%, у тому числі з Великої Британії (30%), Німеччини (18%); Азії – 21% та з країн СНД – 19,6%.

Отже, за останні роки значення зовнішньої торгівлі послугами для розвитку економіки значно зростає. Україна цілеспрямовано проводить політику щодо інтеграції в європейське співтовариство, прагне зміцнювати свої зовнішньоекономічні зв'язки з усіма країнами. Підвищення ролі послуг зумовлено успіхами в розвитку транспортних систем, різного характеру технологій, фінансової та страхової діяльності тощо. Більшого значення набувають такі послуги, як проектно-конструкторські, будівельні та монтажні роботи, підготовка програмного забезпечення і технічного обслуговування, маркетинг та інші [3].

Таким чином, проаналізувавши економічний стан та фінансові результати діяльності підприємств сфери послуг за 2010–2014 рр., можна виділити такі етапи життєвого циклу підприємств сфери послуг у цьому періоді:

– до 2012 р. сервісні підприємства перебували у стані відносної стабільності, підприємства переважної більшості галузей сфери послуг, подолавши наслідки фінансово-економічної кризи 2008 р., стрімко нарощували обсяги виробництва. Винятком є фінансова та страхова діяльність, в яких негативний вплив іще латентної на той час фінансової кризи прийдешнього 2014 р. був уже відчутний;

– 2013 р. втрачання темпів розвитку, початок відкритої фінансової кризи. Проте сервісні підприємства намагаються максимально використати існуючий потенціал з надією на швидке розв'язання політичних та економічних проблем та повернення до нормальних умов господарювання;

– 2014 р. діяльність у стані гострої загальнодержавної політичної та економічної кризи, яка зачепила усі сфери діяльності в Україні. Майже усі галузі сфери послуг опинилися у кризовому становищі, мають негативні фінансові результати і значні збитки.

Висновки і пропозиції. Аналіз даних за останні п'ять років показав, що серед господарюючих суб'єктів ринку 65% – це сервісні підприємства, на яких зайнято 47% трудових ресурсів країни. Найбільше суб'єктів підприємницької діяльності функціонує в оптовій та роздрібній торгівлі та ремонті автотранспортних засобів (45%). Обсяг реалізованих послуг складає 55% у структурі реалізованої продукції, основну частку яких становить торгівля і ремонт автотранспортних засобів (72%). Натомість транспортні послуги становлять основну частку експорту послуг за кордон (53%). Фінансові результати діяльності сервісних підприємств є негативними, а отже діяльність сфери послуг України в цілому є збитковою, що спричинено об'єктив-

ними причинами, а саме політичною та фінансовою загальнодержавною кризою.

Розвиток сфери послуг на 70% залежить від успішного функціонування виробничої сфери і тільки на 30% – від доходів домогосподарств. Тому для подолання економічної кризи, у сфері послуг зокрема, необхідно у першу чергу стабілізувати політичні негаразди в країні, відновити нормальну роботу промислових підприємств та відповідні робочі місця.

Також розвиток сфери послуг в Україні потребує залучення додаткових інвестицій, зокрема іноземних. Залучення іноземного капіталу забезпечить не тільки надходження необхідних фінансових ресурсів, але і передових, технічно ефективних методів реалізації послуг, що сприятиме підвищенню їх якості, доступності, культури обслуговування та в кінцевому рахунку – підвищить конкурентоспроможність вітчизняних виробників послуг і значно зміцнить позиції України на світовому ринку послуг.

Література:

1. Класифікація видів економічної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/kv10_i.html.
2. Статистична інформація про економічну діяльність підприємств за 2010–2014 роки. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Наказ Державної служби статистики України від 27 лютого 2013 року № 69 Про затвердження Класифікації зовнішньоекономічних послуг (КЗЕП) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2013/69/69_2013.htm.

Моргулец О.Б. Динамика развития сферы услуг Украины

Аннотация. В статье отражены результаты анализа динамики финансово-хозяйственной деятельности предприятий сферы услуг за 2010–2014 годы. Исследованы основные проблемы и тенденции развития сервисных предприятий в условиях. Выделены этапы жизненного цикла сервисных предприятий в анализируемом периоде. Представленные результаты исследования улучшают понимание роли сферы услуг в экономике страны, ее состояния и перспектив развития и создают почву для развития методических основ сервис-менеджмента.

Ключевые слова: сфера услуг, сервисные предприятия, финансово-хозяйственная деятельность, динамика развития.

Morgulets O.B. The dynamics of the service in Ukraine

Summary. The article presents the analysis of the dynamics of financial and business service in Ukraine for 2010–2014. The basic problems and trends of enterprises in the service today are investigated. Stages of the life cycle of service companies are determined in the analytical period. The results of research improve understanding of the role of the service sector in the economy, its status, problems and prospects of development and provide the foundations for further researches in the field of the service management development.

Keywords: services, service companies, financial and economic activities, dynamics of development.